

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора Стадник Валентини Василівни

на дисертаційну роботу Печенюк Алли Петрівни «Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму», подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

1. Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

За зростання відкритості економік кожен суб'єкт господарювання прагне зберегти своє місце на ринку. Це стосується і підприємств туристичної індустрії, яка в усьому світі динамічно розвивається. Туризм сприяє підвищенню культурного рівня людей, поліпшенню їх здоров'я, робить значний внесок у соціально-економічний розвиток регіонів і країни в цілому. Зрештою, сприяє поліпшенню іміджу країни у світі і зростанню зацікавленості до неї як об'єкта пізнавального і рекреаційного значення.

Важливою тенденцією у розвитку туризму в розвинених країнах є зростання кількості туристів, що використовують туристично-рекреаційні можливості своєї країни. Це має місце не лише в країнах, що знаходяться у сприятливих для відпочинку і відновлення здоров'я кліматичних зонах і традиційно вважаються курортними, а й таких країнах, що можуть урізноманітнювати туристичний продукт, розширюючи його функціональне й пізнавальне призначення та використовуючи можливості співпраці з іншими учасниками ринку, в тому числі – тими, що мають для цього відповідні ресурси.

Такими є, зокрема, сільськогосподарські підприємства, що розташовані на екологічно чистих і мальовничих територіях, якими так багата Україна. І якщо великі сільськогосподарські підприємства (агрофірми, агрохолдинги), спеціалізуючись на вирощуванні технічних чи зернових культур, як найбільш рентабельних з огляду на стабільно високі ціни на ці культури на світовому ринку, не вважають за потрібне диверсифікувати бізнес у напрямках, що не відповідають критеріям такої рентабельності, то малі підприємства, займаючи невеликі ніші, навпаки, прагнуть розвивати бізнес, повною мірою використовуючи існуючі ресурсні можливості. Найчастіше саме малі фермерські та індивідуальні господарства включаються у програми розвитку «зеленої економіки», яка охоплює багато видів діяльності, що гармонізують відносини людини і природи і забезпечують зростання добробуту суспільства і сталий соціально-економічний розвиток без нанесення шкоди довкіллю. І цим критеріям повною мірою відповідає так званий «зелений туризм», який розвивається у сільській місцевості. Усе це дає підстави говорити про актуальність обраної дисертанткою теми дослідження.

Її актуальність підтверджується також і тим, що проведені Печенюк А.П. дослідження є складовою частиною науково-дослідних робіт Подільського державного аграрно-технічного університету, зокрема, кафедри економіки

підприємств і соціально-трудова відносин «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0114U007032), під час виконання якої автор визначила стратегічні напрями розвитку сільського зеленого туризму регіону та запропонувала еколого-економічну модель розвитку сільського зеленого туризму.

Вище викладене дає підстави констатувати, що тема дисертаційної роботи Печенюк А.П. актуальна і має науково-теоретичну і практичну цінність.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації

Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, є обґрунтованими та достовірними, оскільки базуються на теоретичних та науково-практичних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів; офіційних даних Державної служби статистики України; законодавчих і нормативно-правових актах України, які прямо чи опосередковано регулюють діяльність надавачів послуг із сільського зеленого туризму, а також висновках, зроблених у результаті власних досліджень.

Ознайомлення зі змістом дисертації та автореферату дозволяє констатувати глибину розроблення авторкою досліджуваної проблематики, новизну її наукового доробку. Мету дослідження досягнуто, а завдання роботи виконані у повному обсязі. Дисертація має логічну структурну побудову, а її зміст повною мірою розкриває тему наукового дослідження:

– у першому розділі дисертації «**Теоретико-методичні основи формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму**» (с.24-70) узагальнено та поглиблено наукові підходи до визначення сутності сільського зеленого туризму та його функцій, виділено його специфічні ознаки як форми сумісного ведення особистого селянського господарства та підприємницької діяльності та сформовано критерії віднесення діяльності до сільського зеленого туризму, обґрунтовано доцільність використання зарубіжного досвіду співпраці адміністрацій природоохоронних територій з місцевим населенням у даній сфері та напрямів екологізації господарської діяльності, сформовано методичні підходи до оцінювання економічних результатів реалізації стратегії розвитку сільського зеленого туризму;

– у другому розділі «**Сучасний стан та тенденції розвитку сільського зеленого туризму**» (с.71-128) авторкою проаналізовано основні складові розвитку сільського зеленого туризму в Україні, здійснено комплексну оцінку соціально-економічних умов становлення галузі, її економічної ефективності, подано розгорнуту картину природно-ресурсного потенціалу Хмельницької області з позицій розвитку сільського зеленого туризму та зроблено обґрунтований висновок про доцільність збагачення змісту туристичних продуктів регіону – за рахунок співпраці із аграрним сектором, який виробляє органічну продукцію;

– у третьому розділі «**Обґрунтування стратегії розвитку сільського зеленого туризму**» (с. 129-188) на основі зроблених прогнозів щодо величини внутрішнього туристичного потоку (в т.ч. з урахуванням іноземців), визначено основні цілі та елементи формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму в Україні і Хмельницькій області зокрема. Обґрунтовано, що найважливішими складовими стратегії має бути: розвиток сільського туризму на базі історичної спадщини, розвиток туризму на основі інтеграції з екологічно орієнтованим аграрним сектором, соціальний туризм.

Авторкою вдало підібрано *методи дослідження*: порівняльного аналізу – для зіставлення даних звітних та попередніх років та порівняння показників по Україні з показниками по регіону (у другому та третьому розділах), графічний – для вивчення динаміки економічних показників й структурних змін у секторі (у першому, другому та третьому розділах), розрахунково-конструктивний – для прогнозування величини і напрямів внутрішнього туристичного потоку (у третьому розділі), абстрактно-логічний – при обґрунтуванні пропозицій та заходів щодо формування стратегії розвитку СЗТ (у другому та третьому розділах), аналізу – для виявлення внутрішніх тенденцій і можливостей розвитку об'єкта; синтезу – для узагальнення отриманих результатів (перший, другий, третій розділи); соціологічний (анкетування, експертних оцінок) – для збирання первинної інформації про об'єкт дослідження (у другому розділі); картографічний – для формування картосхеми екологічної мережі (третій розділ). Інформаційною базою слугували праці вітчизняних та зарубіжних науковців з теми дослідження, законодавчі та нормативні акти, які прямо чи опосередковано регулюють діяльність надавачів послуг із сільського зеленого туризму, статистичні матеріали Державної служби статистики України.

Запропоновані висновки і рекомендації логічно впливають із положень дисертаційної роботи. Таким чином, дисертація є завершеною науково-дослідною роботою із логічною, цілісною композицією, науковим стилістичним наповненням та авторською манерою викладення матеріалу, а отримані результати дисертаційної роботи, сформульовані висновки та рекомендації є науково обґрунтованими.

3. Наукова новизна результатів дослідження

Наукова новизна і достовірність отриманих результатів полягає в обґрунтуванні, поглибленні теоретичних положень та розробленні рекомендацій щодо формування стратегії розвитку сільського туризму із залученням до цього процесу екологічно орієнтованого аграрного сектору:

– авторкою *вперше розроблено модель організації регіонального еколого-економічного центру розвитку сільського зеленого туризму на природоохоронних територіях*; обґрунтовано, що такий центр має забезпечувати взаємозв'язки між суб'єктами сільського туризму та

виробниками органічної продукції, координуючи їх діяльність для забезпечення екологічного розвитку території; це сформує умови для розробки унікальних туристичних продуктів, реалізація яких сприятиме посиленню конкурентних переваг регіону, а також покращенню екологічного стану та якості земель;

– *удосконалено трактування сутності сільського зеленого туризму*; його запропоновано визначати як особливий вид соціально-економічної діяльності сільських мешканців, який відповідає вимогам екологічних стандартів, спрямований на сталий розвиток сільських територій та забезпечення добробуту їх громадян, а також – на досягнення морально-психологічних цілей споживачів внаслідок отриманої туристичної послуги; на відміну від інших визначень, таке трактування враховує цілі споживачів;

– *удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання результатів економічної діяльності суб'єктів сільського зеленого туризму на рівні галузі*; на відміну від існуючих, він акцентує увагу на комплексній оцінці інвестиційного, економічного, соціального, інфраструктурного та галузевого розвитку, при цьому доповнює існуючу сукупність показників новими; завдяки цьому підвищується інформативна структурованість результатів оцінювання, що важливо для прийняття обґрунтованих рішень щодо стратегії розвитку сільського зеленого туризму;

– *удосконалено модель статистичних спостережень стосовно стану і діяльності особистих селянських господарств, що надають послуги СЗТ*; на відміну від існуючої моделі, передбачається введення відповідних додатків до форм статистичних спостережень та звіту, який подається територіальними органами державної влади до статистичних органів; завдяки цьому створюватимуться умови для виведення галузі з «тіні»;

– *удосконалено механізм запровадження соціального туристичного ваучера для пільгових споживачів*; це дозволить таким потенційним споживачам спростити отримання послуг СЗТ, а господарям сільських садиб гарантуватиме реалізацію сформованого ними туристичного продукту;

– *дістав подальшого розвитку науковий підхід до організації самофінансування галузі і територій* – запропоновано впровадження ренти сільського зеленого туризму, що дозволить створити рівні умови діяльності для підприємницького сектора та забезпечити додаткові надходження у бюджети територіальних громад;

– *дістали подальшого розвитку організаційні форми розвитку сільського зеленого туризму*, які передбачають залучення до процесу формування стратегії органів державної влади, адміністрацій національних природних парків, наукових установ та місцевого населення; це забезпечуватиме обґрунтованість планів і заходів пріоритетного розвитку територій та наповнення туристичних продуктів специфічними для окремих територій складовими; в підсумку, це збільшуватиме потенціал СЗТ у стратегічній перспективі;

– дістала подальшого розвитку система екологічного управління формуванням туристичних продуктів – через упровадження світових стандартів екологічного менеджменту (обов'язкова сертифікація) і моніторинг їх дотримання суб'єктами сільського зеленого туризму; це створить необхідні умови для підтримання належного стану довкілля (що важливо для сталого розвитку територій) і забезпечення необхідних екологічних параметрів туристичної послуги (що є важливою складовою позитивного сприйняття послуги потенційними туристами).

Достовірність та об'єктивність результатів і пропозицій підтверджується логічною завершеністю виконаної дисертації, апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях.

4. Теоретичне та практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення одержаних результатів роботи полягає у тому, що в ній розроблено теоретико-методичне підґрунтя формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму, яке підвищить обґрунтованість і збалансованість стратегічних планів розвитку територій і галузі, сприятиме соціально-економічному розвитку територій і зростанню добробуту територіальних громад.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає у тому, що запропоновані теоретико-методологічні положення, науково-практичні рекомендації та висновки можуть бути використані для формування і реалізації державної та регіональних програм розвитку СЗТ. Наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження пройшли апробацію та прийняті до використання й впровадження: управлінням культури і туризму Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації (довідка про впровадження №597/01-22 від 06.12.2017 р.), під час розробки програми розвитку СЗТ, рекламних маршрутів садибами сільського туризму, розробки іменних туристичних марок населених пунктів, що дає можливість покращити умови розвитку сільського туризму району, а також підвищити конкурентоспроможність сільських територій; Національним природним парком «Подільські Товтри» (довідка про впровадження №764 від 08.12.2017 р.), в частині обґрунтування доцільності проведення екологічного аудиту, організації ефективної співпраці з місцевим населенням та підприємцями, необхідності встановлення норм рекреаційного навантаження при плануванні заходів із СЗТ, що дозволяє розширити масштаби діяльності, збільшити пропозицію екологічно сприятливих видів діяльності в рамках співпраці з підприємницьким сектором на взаємовигідних умовах; Сутковецькою сільською радою с. Сутківці Ярмолинецького району Хмельницької області (довідка про впровадження №207 від 11.12.2017 р.) в частині розробки плану розвитку сільської громади, зокрема, створення громадської організації з розвитку та пропагування сільського туризму та історико-архітектурної спадщини села, встановлення інформаційних стендів, організації експрес-турів в рамках рекламної кампанії, що сприяє покращенню туристичного іміджу сільської громади та розвитку СЗТ.

5. Повнота відображення наукових положень дисертаційної роботи в опублікованих працях

За результатами дослідження опубліковано 16 наукових праць, з них: 9 статей у наукових фахових виданнях України, у т.ч. 4 – у виданнях, що включені у міжнародні наукометричні бази; 7 – доповідей і тез доповідей на наукових конференціях. Загальний обсяг публікацій – 5,95 д.а., з яких 4,75 д.а. належать особисто автору.

Аналіз публікацій дозволяє зробити висновок про повноту викладення й висвітлення матеріалу: опубліковані праці повною мірою відображають основні результати і наукову новизну дослідження.

6. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дослідження Печенюк Алли Петрівни, варто вказати на деякі його недоліки і дискусійні положення:

1. Доречно виділити деякі зауваження до термінології дослідження. Зокрема, дискусійним є обґрунтування поняття сільського зеленого туризму лише з позицій тих результатів, які він забезпечує для територіальної громади та безпосередньо туристів (п.1.1, с.33). Мотивацією кожного суб'єкта господарювання є насамперед можливість задоволення власних цілей – і не тільки економічних. Тому важливо було і цей аспект внести у визначення змісту СЗТ. І це могло би стати додатковим аргументом для внесення його до класифікатора видів соціально-економічної діяльності.

2. В п.2.2 для аналізу розвитку сільського зеленого туризму у Хмельницькій області використано групу показників, частина з яких розміщується у статистичній звітності, а частина – розраховується. Серед останніх доволі цікавим є «коефіцієнт використання місткості» (с.97, табл.2.14). Очевидно, йдеться про місткість садиб, але з тексту не зрозуміло, як він обраховується. Це не дає змоги зробити належні висновки про слабкі ланки у наданні послуг зеленого сільського туризму – чи то в напрямі удосконалення використання наявних площ, чи то в напрямі розвитку форм організації туристичних послуг, або ж – активнішого рекламування їх привабливості. При цьому в таблиці вказується наявність лише 5 садиб СЗТ в області (2014-2016 рр.), а далі в тексті на цій же сторінці йдеться уже про 56 садиб у 2016 р. Ця ж цифра фігурує на с. 103.

3. Заслугують схвалення спроби авторки з'ясувати перспективи розвитку СЗТ в області шляхом опитування і наступного порівняння відповідей господарів садиб і потенційних споживачів такого роду послуг. Але із тексту роботи (п.2.2, с.98) не видно, хто саме виступав респондентами при опитуванні господарів садиб, бо вказується про наявність 110 анкет з відповідями, а садиб в області лише 56 (чи 5?). І це може поставити під сумнів репрезентативність вибірки і/чи зроблені за результатами опитування висновки.

4. Існує деяка неузгодженість в розрахунках доходності від СЗТ (п.2.3, с.113-114, табл.2.20). Наприклад, по Хмельницькій області кількість туристів

на одну садибу перевищує ту ж кількість у Івано-Франківській області більш ніж в 4 рази, що мало ймовірно, виходячи із привабливості цих територій для відпочинку. І в цій же табл.2.20 для розрахунку дохідності однієї садиби взято 5 садиб, а не 56. Така похибка у розрахунках може спричинити похибку у висновках.

5. При прогнозуванні потоку іноземних туристів (у складі внутрішнього потоку) авторка скористалась даними Державної служби статистики(п.3.1, с.130-131). Однак більш точними є дані Державної прикордонної служби, які подаються до органів державної статистики.

6. Серед пропозицій авторки заслуговує схвалення введення ренти із надання послуг СЗТ (п.3.2, с.151-156.). В цьому є певний резон, оскільки перебування туристів збільшує навантаження на довкілля і його потрібно компенсувати. У роботі наводиться доволі чітка аргументація на користь введення такої ренти і подається принципова схема її обрахунку. І це є заслугою здобувачки. Проте робота б виграла ще більше, якби на прикладі конкретної території було здійснено сам обрахунок ренти. Можна було б оцінити обсяг платежів, що надходять у бюджет територіальної громади, а також обсяг додаткового навантаження на ціну послуги (чи витрати на її надання).

Водночас, вищезазначені зауваження не зменшують наукової та практичної цінності результатів дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

7. Ідентичність змісту автореферату та основних положень дисертації

Автореферат відповідає вимогам нормативних документів МОН України до кандидатських дисертацій (зокрема, п.13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»).

Зміст автореферату повною мірою стисло висвітлює основні положення дисертації. Висновки та рекомендації, наведені в дисертації і авторефераті, наукових працях Печенюк А.П., частково відрізняючись деталізацією викладу, у значеннєвому відношенні ідентичні.

8. Відповідність дисертаційної роботи вимогам МОН України

Дисертація Печенюк А.П. є завершеною науково-дослідною роботою, що виконана самостійно авторкою на високому науково-теоретичному рівні. Дисертація написана українською мовою та оформлена відповідно до положень, норм і правил МОН України.

9. Загальний висновок про дисертаційну роботу

Дисертаційна робота Печенюк Алли Петрівни на тему «Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму», подана на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, є завершеною науковою працею, у якій отримано науково-обґрунтовані результати, що відрізняються новизною і мають практичну цінність,

забезпечують вирішення конкретного важливого наукового завдання, яке полягає в розробленні науково-практичних рекомендацій та поглибленні теоретико-методичних положень щодо формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму.

Дисертаційна робота Печенюк А.П. відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, виконана на належному науковому рівні, повністю відповідає вимогам нормативних документів МОН України до кандидатських дисертацій (зокрема, пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 із змінами і доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 656 а її авторка – Печенюк Алли Петрівни – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, адміністрування
та готельно-ресторанної справи
Хмельницького національного університету
МОН України



В.В. Стадник

Підпис В.В. Стадник засвідчую:

Учений секретар




Л.І.Тєбляшкіна